

Anların Geçiři
WILLIAM C.
CHITTICK

Sufi geleneğinin en üretken yazarlarından biri olan İbn-i Arabi, genellikle gözlemcinin kendi anlayışına göre yorumlanacak bir kavram olan Varlık Birliği'nin (*vahdet al vücūd*) sözcüsü olarak yaftalanır. Oysa gerçek şudur ki, çok az sayıda bilgin—çoğunluğu bir kenara bırakırsak- onun neden söz ettiği konusunda hakikaten net bir fikre sahiptir. Doğubilimciler arasında yaygın olan pek çok yanlış yorumdan biri, Louis Massignon tarafından yapılmıştır. Bu yorumda İbn-i Arabi'nin bize, erken dönem Sufizmde merkezi bir yeri olan, ilahi Gerçekliğin yaşanarak deneyimlenmesi fikrinden ayrılarak bize bir “statik, varoluşçu tekçilik”, kuru, rasyonalist bir sistemi sunduğunu savunur. Oysa gerçekte İbn-i Arabi'nin hayat görüşünde, “her anda varoluşun yenilenmesi” (*tecdid al-halk ma' al-ānāt*) ve bu süregelen dinamizmi “açığa çıkarma” (*keşf*), veya akılcı-ötesi algılama son derece temel kavramlardır. İbn-i Arabi, insanların iki temel gerçeğe yüzyüze olduğunu açıklar: Bir tarafta teolojik dilde “Tanrı” denen Mutlak Varlık (*al-vücūd al hakk*), diğer yanda o Varlığın kendini açığa çıkarması (*tecelli*) vardır. Tanrı'nın (yani sonsuzluğu içinde evrenin) dışındaki herşey, o Varlığın kendi özellik ve niteliklerinin ortaya çıkmasıdır. Tanrı'dan başka hiçbir şey bir andan fazla varlığını sürdüremez. Mutlak Varlığın her kendini açığa çıkarması benzersiz ve tektir, ve herbiri sonsuza dek, anında başka bir kendini açığa çıkarma ile yer değiştirir.

Tek Varlık ile onun kendini sonsuza dek durmaksızın açığa çıkarmaları arasındaki ikilik, Tanrı'yı anlamamanın iki yolunu ortaya koyar: Herşeyin dışında olma ya da “benzersizlikle vasıflandırma” (*tenzih*) ve her yerde olma ya da “benzerlikle vasıflandırma” (*teşbih*). Tek Varlık benzersiz ve mutlak olarak Tek olduğuna göre, tamamen diğer olma özelliğini taşır, hiçbir şeyle kıyaslanamaz ve sonsuza dek bilinemeyendir. Kendini durmadan ve tekrar etmeden herşeyde açığa çıkardığına göre, içkindir ve benzerdir.

Tek ve çok olanın, Varlığın ve Onun ortaya çıkışının, Tanrı'nın ve dünyanın, herşeyin dışında olma ve her yerde olmanın, yok olma ve var olmanın, görünmeyen ve görünenin, bilinemeyen ve bilinenin bu birbirlerini tamamlayıcılığı, İslami düşünce-

ye yayılmıştır. Bu iki tamamlayıcı kutbun sayısız anlatımında İbn-i Arabi, Batı literatüründeki pek çok kaynakta yer alan ve Sufi söylemi simgeleyen iki terimden bahseder: Yok olmak (*fenâ*) ve varlık sürdürmek (*bekâ*). Kaynağı, Kuran'daki şu ayettir: “Yeryüzünde bulunan her canlı tamamen yok olur. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin sureti baki kalır” (55:26-27). Ayetin açık olan anlamı, “O'nun suretinden başka herşey ortadan kalkıyor” (Kuran 28:88). O zaman, Tanrı'nın “sureti” O'nun Özü veya Gerçekliğidir. Ancak bu, pek çok ilahiyatçının anladığı gibi, gelecek için verilmiş bir söz müdür, yoksa Sufilerin açıkladığı gibi bu anla mı ilgilidir? Eş'ari ilahiyatçılarının belirttiği ve İbn-i Arabi'nin ısrarla öne sürdüğü gibi işin aslı, herşeyin sürekli yok olup yeniden yaratıldığıdır. Olduğu gibi kalan tek gerçek Gerçek Varlık'tır. İbn-i Arabi'nin sözleriyle:

“Gerçek Olanın Özü dışındaki herşey araya karışan hayal ve kaybolan gölgedir. Tanrı—daha doğrusu Tanrı'nın Özü—dışında yaratılan hiçbir şey bu dünyada, bu dünyanın ötesinde, ve bu ikisinin arasında kalan yerde tek bir halde kalmaz; herşey sürekli ve sonsuza dek şekilden şekle girer.”

O halde algıladığımız gerçeklikle ilgili gerçek durum nedir? Nereye kadar kalıcı, nereye kadar da **yitimlerle** bölünmüştür? İbn-i Arabi, muazzam eseri *al-Futûhât al-Mekkiye*'nin (“Mekke Açılımları”) “[ilahî] cömertliğin hazineleri”ne tahsis edilmiş olan 369. bölümünün yirmi üç altbölümünden on yedincisinde, tipik bir belirsiz açıklama verir. Bu hazinelerden Kuran'da bahsedilir 15:21: “Hiçbir şey yoktur ki hazineleri yanımızda olmasın. Biz onu yere ancak belli bir ölçüyle indiririz.” Başka bir deyişle, kendini ortaya çıkarma prensipleri Gerçek Varlığın Kendisinin Özünde gizlidir.

Üstatlardan biri, bu hazinenin “aslında var olmamış olanın yok oluşu ve daima var olan O'nun varlığını sürdürmesi”ni içerdiğini söyler.

Bu konu bazı insanları huzursuz eder; onlar ortaya çıkışları tamamlanmamış olan şahadetleri gerçekleşmeye erişmemiş olan kişilerdir. Ne de olsa bazen insanların gözleri arayışı içinde oldukları şeyin bir anlık ışıltısıyla tatmin olur; ve o halin tamamına ermekten mahrum kalırlar. Sonra da bu hali, tamamına eriştiklerini sanarak ya da bundan emin olarak; kısıtlı şahitliklerinin içinden yargırlar.

Bu özelliğe sahip bazı insanlar tanıdım. Buna benzer bir şey, bu işte çok başarılı olan Sahl ibn Abdallâh al-Tustarî'nin başına Berzah'la [ölümle tekrar diriliş arasındaki geçiş dünyası] ilgili olarak geldi. İcini bir sezgi kapladı ve Berzah'taki insanların durumuyla ilgili bilgiyle kuşatıldı. Ancak durup oradaki ahali farklı haller mi geçti, yoksa tek bir ruh hali içinde mi kaldı, bakmadı. Dolayısıyla onları gördüğü sekiyle yargıladı, tek bir halde var oldukları kanısına ulaştı. Onların vizyonu her ne kadar sağlam ve doğru olsa da, onların görmüş olduğu şekliyle kalacaklarına dair yargısı yanlıştı.

Bu özelliğe sahip kişilerde gördüğüm, kendilerini kaybettiklerinde geri dönüşlerinin çabuk olduğu ve önceki hallerini sürdürmedikleridir. Bu kişilerden birine, “Sizi bu kadar çabuk geri getiren nedir?” diye sordum.

“Gördüğümden dolayı varlığımın sona ermesinden korkuyorum,” diye cevap verdi.

Kendisi için korku duyuyordu. Bu haldeki kişiler, herhangi bir olayın sonunu getirecek kararlılığa sahip olamaz, o olaya kendilerini adayamazlar. Bundan dolayı, gözleriyle gördükleriyle yetinip herhangi bir yargıdan kaçınmaları kendileri için daha iyi olur.

Dışarıdan biri, olayı samimiyetle anlatan birinden bu tür açıklamalar duyduğunda, Berzah'taki halin sabit olmadığını da öğrenir, bu da böyle konularda Sufilerin kendi aralarında anlaşamadıklarını düşünmesine yol açar. Ancak bu bir anlaşmazlık değildir. Kararlılığa sahip olan kişi, gördüğünü savunur ve bilgisinin kapsamı bundan ibarettir. Kararlılık gösteremeyen de gördüğünü savunur, ancak buna bir de herşeyin sabit kaldığı yargısını ekler. O konuda bir süre oyalansaydı, aynı dünyada olduğu gibi, Berzah'taki değişim ve farklılaşmayı görecekti, çünkü—bölünemez an olan- “her gün” Tanrı bir “tasarruf” tadır. Tanrı şöyle der: “Göklerde ve yerde bulunanlar herşeyi O'ndan isterler; O her gün ilahi bir tasarruftadır.” [Kuran 55:29].

Yaradılış nerede olursa olsun -ister bu dünyada, ister sonraki dünyada, ister Berzah'ta- yenidir. Dolayısıyla aynı halin tek bir varlıkta iki nefes ya da iki an için varlığını sürdürmesi imkansızdır, çünkü Tanrı herşeyi kapsar ve evren Tanrı karşısında daima yoksulluk içindedir. Böylece bir varlık her bir anda değişmek zorundadır, o yüzden Tanrı onu her anda yaratır. Varlıkların halleri anbean yenilenir ve eğer bu varlıkların özellikleri, içinde buldukları gerçekliğe göre, bir varlığa sahip olmaları uygunsa, bu haller sıfatıyla var olacakları gerçekliğini Tek Varlığa ihsan ederler.

Bazı mürşitlere, olası sabit varlıkların hallerini Varlığın Bütünlüğü'nde görmek nasip olur. Varlıkların kendileri hiçbir varlığa sahip değildiler—tam tersine sabittirler ve Hakiki Varlık olan Görünen Bütünlük'te özellikleri gösterirler.

Başka mürşitler ise varlıkların Gerçek Olan'dan elde ettikleri oranda nitelik kazandıklarını görürler. Varlıklar, ne kadar çeşitlenirlerse çeşitlenirler, tözleri itibarıyla tektir. Haller dışında varlık sürdürmediklerinden, Gerçek Olan anbean onları hallerle örter. Böylece Gerçek Olan, her an yeniler.

“Aslında var olmamış olanın yok olması” sözleri ilk görüşe uygundur. Varlığın Bütünlüğü'nde ondan hiçbir iz kalmaz. Dolayısıyla tanımlamalardan mü-

nezzehtir. Bu, “kıyaslanamazlıkla vasıflandırma” [dışında olma, tenzih] halidir. “Daima olan” Kendi Bütünlüğündeki Varlığını sürdürür; ve O “alemlerden bağımsızdır” [Kuran 3:97]. Evren olası varlıklardan başka bir şey değildir, ve O bu şeylerin O’nu imleyişlerinden bağımsızdır, çünkü -dediğimiz gibi- imlenmeyi bakleyen hiçbir şey yoktur. Ne de olsa olası şeylere Gerçek Olan tarafından sabit varlıkları içinde şahadet edilir, ve Gerçek Olana ise, olası şeyler tarafından, onların sabit -var olmayan- gözleri ve görüşleri aracılığıyla şahadet edilir. Dolayısıyla O, varlıkları sabit olarak, onlar da O Varlık olarak şahadet ederler.

Diğer görüş [içkinlik hakkında olan], olası nesnelere varlığından, onlarda bulunan ilahi isimlerin izlerinden, ve varlıklarını sürdürebilsinler diye Gerçek Olanın bu izler aracılığıyla onları yenilemesinden bahseder. Bu hale şahit olan kişi, hem izlerin hem de o izleri alan varlıkların yok edildiklerini görür. Fakat durum kendi içinde nasılsa, o şekilde var olmaktadır. Kendi içinde hiçbir şey yok olmaz—bu görüşte olan kişi için yok olur. Dolayısıyla o kişi için Tanrı’dan başka hiçbir şahadet aracı yoktur; var olan şeyler Gerçek Olanın varlığıyla kuşatılmıştır, ve bu durumda ona bakan kişinin nazarından kaçarlardı. Aynı şekilde, en parlak lamba olan güneşin çıkmasıyla yıldızlar da bakana görünmez olur. Öyle olunca onların, varlıkların var olmaktan çıkarıldığını düşünür, oysa hakikatte yok edilmemişlerdir. Tam tersine, onlar kendi feleklerinde, nitelikleri ve seyirleri doğrultusunda olası ilk hallerindedir. Her iki görüş de Sufilerden beri bilinir.

Bu görüşte olanların bazıları yaradılışın Gerçek Olan ile olan ilişkisini, ayın ışık vermesinde olduğu gibi, ay ve güneş ilişkisine benzetirler. Ayın özünden gelen bir ışığı yoktur, ayın içinde ne güneş ne de güneş ışığı vardır. Ancak görme duygusu, onu öyle algılar. Dolayısıyla aydaki ışık, güneşten başka bir şey değildir. Olası varlıklar için de aynı şey sözkonusudur. Bu Gerçeğin varlığından başka bir şey değildir. Güneş ay da değildir, fakat güneşin yokluğunda ayın dünyaya gönderdiği ışık, güneşin ışığından başka bir şey değildir; aya atfedilmiş olsa da. Tanrı’nın Sözü için de aynı şey söylenir: “Şerefli bir elçinin sözüdür” [69:40]. Bu Sözü nakleden Elçinin sözü—ve Kuran’ı nakleden herkesin söylediği sözler- için şöyle denir: “Tanrı’nın Sözüdür.”

Bu öğretilerin herbirinde doğru bir anlam vardır, ve bahsetmiş olduğumuz her şeyde hakikat açığa çıkabilir. Dolayısıyla Tanrı’nın Kulları açısından anlaşmazlık aslında anlaşmadır, çünkü her ikisinin de okları aynı yaydan çıkmıştır.

Olay bir varlığın yok olması ile bir halin yok olması arasında gidip gelir. Tanrı’nın Kulları dışında evrendeki hiçbir şey zıtlıkları birleştiremez, idrak ettikleri O, zıtlıkları biraraya getirendir, ve erenler O’nun sayesinde bilirler.

Tek Varlık ve tek ilişki bakımından “O İlk ve Sondur. Zahir (görünen) ve Batın’dır (görünmeyen)” [Kuran 57:3], iki farklı ilişki bakımından değil. Dolayısıyla akılcılıkla anlaşılardan uzaklaşmışlardır ve akılcı yetileri bağlamaz. Tersine, onlar ilahi olan, idrak edenlerdir. Gerçek Olan, onlara şahit olmaları için verdiği şeylerde idrak bahşetmiştir. Dolayısıyla hem vardılar, hem yoktular. Tanrı, “Attığın zaman da sen atmadın, Tanrı attı” [Kuran 8:17], diyerek hem doğrular hem de reddeder. “Tanrı yeterli olandır ve bize yeter” [Kuran 3:173].

Bu görüşün başını Şeyh Ebu’l-Abbās ibn al-‘Arif al-Şanhâci çekiyordu. “İz kaybolunca Gerçek Varlık ortaya çıkar,” demiştir.

Şeyh Ebü Madyan da, “Tanrı’yı bilmenin şahadet etme zevkine erişmek için kulluğun izlerinin süregidişinden kaçmak mümkün değildir,” demiştir.

Al-Kuşeyrî’nin risâlesindeki şeyhlerinden biri olan Al-Kâsim ibn al-Kâsim ise, “Gerçek olana şahitlik etmek, içinde zevk olmayan bir yok olmadır,” demiştir.

Bu sözleri söyleyenlerin hepsi doğru söylemişlerdir. Nihayetinde, bu yazıda iki bireyin hiçbir zaman tek bir kendini açığa çıkarmada birleşemeyeceğini, ve de Gerçek Olanın bir bireye kendini tek bir formda yeniden sunmayacağını açıklamış bulunuyorum. Kendini insanlara asla tek surette sunmadığımı açıklamıştım. O’nun kendini ortaya çıkarmalarının farklılık gösterdiğinden bahsetmiş olduk, zira bunların tümü duyum-ötesi, ruhani, meleksi, doğal ve temel unsurlar içerir. Dolayısıyla O ne şekilde isterse öyle görünür. Kuran’da, “dilediği bir biçimde seni oluşturur” [82:8] dendiği gibi, buradaki yolda da “dilediği bir biçimde” sana hal verir. Oluşturma şekilleri çeşitlidir, ama oluşturan tektir.

Kendini birisine duyum-ötesi yollarla açığa çıkardığında, izlerinin yok edildiğinden emin olur. Doğal ve ilkel yollarla birisine Kendini gösterdiği zaman, kişinin bu şahadetten zevk almasını sağlar. Bundan zevk almadığını söyleyen kişiye ruhani yollardan görünmüş demektir. Hepsinin söylediği doğrudur ve şahadet ettiklerini aktarırlar. Ancak en yüksek şahadet hangisidir? Bunu sizin kendi zevkinize bırakıyorum ki benim bildiğimi size de keşfettirsin.

Ve artık kaybolmuş olan bir disipline gerekli saygının gösterilmesi konusunda ısrar ediyorum: Teoloji... Teolojinin eskiden, onyedinci yüzyılda ve hatta öncesinde ne olduğunu anlayın. Felsefe ve teoloji arasında böylesine bir ittifak neden vardır? Bunun tek nedeni Tanrı değildir. Teoloji ve felsefeyi yakınlaştıran şey Tanrı ile ilgili hikâyeler değildir; çok daha güzel bir nedeni vardır. Sebebi, teolojinin olağanüstü bir mantığa sahip olmasıdır. Gerçekten de teolojinin olmadığı bir mantık düşünülemez. Neden?... Günümüzde paradokssuz bir mantığın olamayacağı söyleniyor; hatta modern mantığın temelini, Bertrand Russell ve başka düşünürlerin ünlü paradoksları oluşturmaktadır. Ancak mantığın paradoksla bu denli temelden bağlantılı oluşu yeni bir şey değildir; bundan önce de mantığa ihtiyacı olan mutlak paradoksal konuyu sağlayan teolojiydi. Peki bu ne şekilde oluyordu? Üç kişinin tek kişide var olduğu Üçleme; İsa'nın bedeni ve ekmekteki dönüşüm; bedenlerin dirilişi... Ancak, saf mantıktan ayrılmayanın paradoksal malzeme olduğunu anlamak gerekir. Onyedinci yüzyılda bunu küme teorisinde aramaları gerekmiyordu, ki zaten o dönemde bilinmiyordu—ancak asıl neden bu değildi. Teoloji, paradoks konusunda matematikten daha üretken bir alandır. Teolojinin bu denli yoğun bir varlığa sahip oluşu, yaşamda yoğun şekilde yer almasından kaynaklanır. Bu paradoksların tehlike içerdiği de bir gerçektir, zira durduk yerde hüküm giymek, hatta yanmak mümkündür. Gilles Deleuze, "The Tavern," Seminer, Leibniz, Vincennes, St Denis, 24 Şubat 1987